

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

Lleida. Procedeix de l'obra: Views in Spain, Londres 1824, d'Edward Hawke Locker. Al marge inferior del gravat: "Drawn on Stone by J. D. Harding – London. Pub. By J. Murray . Albemarle St. Mar. 1824. Printed by C. Hullmandel – From an Original Sketch by E.H. Locker F.R.S. Blanc i negre. Dimensions: 18 x 26'5 exterior; 14 x 20 taca. Amb certificat autenticitat

NADALA MARINERA (Grup Port Bo)

Quatre llunes a la mar i ben contades,
 quatre barres a la proa de la barca.
 Lluny del poble, dels amics i de la platja,
 i portant a dintre el pit tanta esperança.

Era el dia de Nadal i navegava,
 feien via els mariners cercant la platja.
 Tots anaven a buscar la bella clara
 cercant la llum, cercant la pau, buscant la calma.

Bon Jesuset, mira com creix
 l'ona incessant, visant el cel.
 Pregaven junts els mariners,
 sobre la barca xiulava el vent, el vent.

Oh Nen hermós, que passeu fred,
 vos que sou Rei de Terra i Cel,
 deu-nos la pau, calmeu la mar.
 La terra canta la Nit de Nadal.

A poc a poc fent el camí de les Antilles,
 el cap blanc, el cor trencat, vençuts a Cuba.
 Navegaven els valents que retornaven
 buscant el sol, buscant el cel de Catalunya.

Bon Jesuset, mira com creix.....

Taller dels germans Serra, "Adoració dels pastors", cap a 1365-1375. Museu Nacional d'Art de Catalunya

REFRANY

"Qui dia passa, anys empeny"

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

LA DESOBEDIÈNCIA DEL SEGLE X
VA PROVOCAR LA INDEPENDÈNCIA
DELS COMTATS CATALANS

Catalunya va ser durant molts segles, independent i sobirana fins que l'any 1714 i per la força de les armes, la corona de Castella ocupà el Principat, derogà les seves Lleis, Constitucions i Llibertats per la força de les armes i li imposà les lleis de Castella, unes lleis estrangeres.

Les llibertats de Catalunya tan reconegudes pels països estrangers en nombrosa historiografia, comencen amb un episodi imprevist..

Guifré el Pelós (878-897) inicià la casa comtal de Barcelona que durà fins al Compromís de Casp (1412).

L'any 988, el rei franc Hug I Capet demana al comte de Barcelona, Borrell II, jurament de fidelitat però aquest no li atorgà perquè no havia rebut l'ajuda demanada als francs quan Almansor atacà Barcelona l'any 985. D'aquesta manera va deixar de considerar-se vassall del sobirà franc i nasqué el que més tard es coneixerà com a Catalunya,

tal com confirma un cronista andalusí, Ibn Hayyan (994-1076) en uns textos historiogràfics, en els quals explica que els comtes de Barcelona ja actuaven sense cap dependència dels francs.

La signatura de Jaume I en el tractat de Corbeil l'any 1258, va aconseguir que el rei de França renunciés a tots els drets que aquest afirmava tenir com a successor de Carlemany sobre els comtats catalans —

comtat de Barcelona, comtat d'Urgell, comtat de Besalú, comtat de Rosselló, comtat d'Empúries, comtat de Cerdanya, comtat de Conflent, comtat de Girona i comtat d'Osona—, fet que culminava la independència de iure —legal— dels comtats catalans respecte de França, car la independència de facto —real— l'havien exercit des de l'any 988, quan el comte Borrell II de Barcelona no renovà el pacte de vassallatge al rei de França Hug Capet un cop extinta la dinastia carolíngia.

Així, la desobediència del s.X va suposar la independència dels comtats catalans i fou l'inici de les llibertats del poble català.

Ara, després dels intents continuats des del s. XVIII per anorrear un poble, una llengua i una cultura, de part dels qui el 1714 van ocupar el territori català, arriba de nou el moment per a la desobediència, el moment per a la fermesa en la defensa dels drets i llibertats. Arriba un altre 11 de setembre.

Ben alta i ben clara retrona en la nostra memòria la veu de la Muriel Casals “Nosaltres decidim!” - Perquè ningú pot decidir ni ha de decidir per nosaltres.

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

Amb persones a la presó i a l'exili, amb gent perseguida i represaliada, tornen al record les hores més fosques de l'actuació de les polítiques i de la propaganda franquista i feixista: els falsos testimonis, denúncies, i empresonaments, segrest de béns i diners..., tot plegat segueix avui a l'ordre del dia, amb camins i tàctiques lleugerament diferents.

Per tot plegat i per totes aquestes raons, perquè el neofeixisme ha tornat a treure el cap, des d'allà on sempre havia estat i perviscut, ocupant tots els llocs de poder clau per tenir les regnes de l'Estat, ara més que mai, cal que tothom surti de nou als carrers per a plantar cara a l'opressió, a l'autoritarisme i a les amenaces perquè tot això, avui, en ple s. XXI, i sota l'empara dels tractats internacionals, ja no té cabuda en un món que es vol complidor amb els drets humans, civils i polítics.

Així doncs, si la desobediència al s. X aconseguí la independència dels comtats catalans, la desobediència pacífica del s. XXI farà caure l'autoritarisme vestit de democràcia.

“La desobediència és el veritable fonament de la llibertat. Els obedients són els esclaus.”

(Henry David Thoreau, autor de “La desobediència civil”, obra de referència per a Gandhi i Martin Luther King)

JOAN ARAGÓ, INSURGENT MEXICÀ

Per José M. Murià

Sovint es parla de Francesc Aragó, personatge que es va distingir a França com a astrònom i polític progressista. No gaire gent recorda l'Esteve, un autor dramàtic molt llegit en francès, i encara es recorda menys de Joan, germà de tots dos, nascut l'any 1788, qui esdevingué un gran col·laborador de la lluita independentista de Mèxic on morí l'any 1837.

Sembla que tots tres van néixer a Estagell, al Rosselló, i van residir-hi fins l'any 1803, quan la família es va traslladar a Perpinyà i cadascú va seguir diferent camí: Joan va seguir la carrera de les armes des de 1806, però només fins l'any 1813, ja que va ser separat de l'exèrcit francès per les seves idees liberals.

Tornà aleshores a Perpinyà i entrà a treballar amb el seu pare, que era director de la Casa de la Moneda. Hi restà uns tres anys fins que fou acusat de malversació, es diu que injustament a causa del seu ideari.

Va decidir, doncs, anar fins a Nova Orleans, on es cultivaven moltes idees revolucionàries. Era l'any 1816 i coincidí amb Francisco Javier Mina, un navarrès que es preparava per emprendre-la contra el govern del Borbó en terres americanes. Gràcies als seus coneixements militars i que no era un aventurer comú, sinó que estava inspirat per un ideari molt sòlid, Mina el va veure immediatament amb molt bons ulls i, quan el 21 d'abril de 1814 els set vaixells varen desembarcar a Soto de la Marina, a les costes de l'actual estat mexicà de Tamaulipas, ja era considerat el segon de l'expedició.

Es van internar fins al bell mig del que avui és la República Mexicana, entre Lagos, San Luís, Potosí i Guanajuato, on feren una sòlida aliança amb el rebel Pedro Moreno, de Jalisco, que ja feia temps que estava alçat. La seva força va fer que el govern espanyol concentrés tots els efectius

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

possibles en contra seva i el 27 d'octubre els van vèncer i van empresonar Mina, que fou afusellat dues setmanes després.

Tanmateix, Aragó pogué escapar-se, reorganitzar les forces i, malgrat les dificultats, va quedar com a cap d'aquell exèrcit i es va mantenir en peu de lluita un parell d'anys més, fins el 1819.

Jurada a Espanya la Constitució de Cadis per Ferran VII, obligat pel triomf de Rafael Riego, Aragó va acceptar l'indult i s'instal·là a viure a la ciutat de Guanajuato amb gran modèstia.

Quan l'any 1921 va agafar nous aires la lluita independentista, gràcies al fet que s'hi afegiren forces molt conservadores contràries al règim constitucional, Aragó es va sumar a la causa, però més aviat lligat amb els liberals. El mes de setembre es va consumir la independència i poc després Aragó fou nomenat coronel de l'exèrcit mexicà.

Concordant amb el seu ideari, es va oposar i combatre a l'efímer "imperi" establert a finals de 1822 i l'any següent es destacava a Puebla per fer fora l'emperador, cosa que

van aconseguir; poc després van establir la república federal. En plena eufòria liberal, convertit en director general del cos d'enginyers militars, l'any 1833, fou declarat també "benemèrit de la pàtria" pels governs dels estats de Mèxic, Veracruz, Guanajuato i Tamaulipas. Quan va morir a la ciutat de Mèxic, l'any 1837, ja era General de Brigada.

Història popular

DESEMBRE: MES DE CELEBRACIONS, FESTES I JOCS

Alguns jocs populars

El desembre és tingut pel mes més fred de l'any, juntament amb el gener. "Pel desembre, el fred o el vent fan tremolar el més valent". El nom li ve del calendari romà, el qual estava dividit en deu mesos i ell

era el darrer, el desè. Al mes de desembre s'escau la festa familiar més important de l'any: el Nadal.

Les festes de Nadal tenen un sentit còsmic: festejar el solstici d'hivern, dia en què es produeix la renovació del sol i és un costum molt antic. Per a les cultures primitives el Sol va ser la primera divinitat, per això a mesura que la societat evolucionava i l'home prenia consciència del seu poder, molts atributs del sol es van transferir als líders polítics i religiosos. La figura del Sol com a símbol de poder i d'immortalitat ornava la cuirassa d'Alexandre el Gran. A Roma, el dia del solstici d'hivern era consagrat en honor de l'emperador amb la denominació de "Natalis Invicti" (Naixement de l'Invicte). L'església cristiana va elegir aquest dia per commemorar el naixement de Jesús, figura clau de la nova fe.

Durant aquests dies hi ha dos costums que són una clara mostra de l'origen solar de les festes nadalenques: ens referim a la llum i al foc. Les grans il·luminacions dels carrers i centres comercials, i les més discretes dels establiments i les llars, on els arbres i els pessebres il·luminats consti-

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

tueixen un omnipresent element decoratiu, formen part d'un culte inconscient al sol, en un moment de l'any en el qual acaba la seva davallada i enceta el camí del seu apogeu.

Abans, a molts indrets hi tenia lloc la mantança del porc, que també constituïa un esdeveniment familiar. "Ditxós mes, que entra amb llardons i surt amb torrons". Al camp, el mes de desembre és tingut per un mes de repòs. Hom creu que la terra s'adorm i no desperta fins al febrer, per això no s'hi fa cap feina. A la costa, els pescadors també disminueixen la seva activitat per efecte del fred i les borrasques hivernals. "El bon mariner navega amb calor, que amb fred, no."

Un dels jocs més practicats entre les nenes aquests mesos en què el fred convida a fer exercici és el de saltar a la corda. Hi ha qui veu en aquest joc la pervivència d'un dels ritus d'iniciació nupcial de la dona, ja que sembla que havia estat una de les proves imposades a les donzelles de certs pobles primitius per tal de demostrar la seva lleugeresa i resistència física, necessàries per a accedir a la condició d'esposa i mare. Se-

gons les iconografies grega i romana, les nenes d'aquestes civilitzacions antigues eren molt afeccionades a saltar a la corda. Hom creu que aquesta pràctica podia haver constituït un sistema per escollir una dama entre moltes: la que saltés més enlaire, o més de pressa o més vegades seguides sense entrebancar-se o perdre el ritme.

Un altre joc era la xarranca. És un dels jocs a què acostumava a jugar la mainada en sortir de l'escola. Consisteix a fer córrer, saltant a peu coix, una pedreta del damunt d'un dibuix fet a terra on hi ha diversos compartiments que s'han de recórrer seguint unes regles determinades. Les diferències que hi ha entre les regles d'un lloc i un altre donen una gran varietat de modalitats del joc. La xarranca és un dels jocs més estesos per Europa i per l'antic Orient. Hom creu que és una degeneració d'una pràctica de caràcter astrològic. Abona aquesta idea el fet que el traçat solia constar de dotze compartiments, com els signes del zodíac, i que el compartiment principal era el dedicat al sol. A l'antiga Roma, l'empedrat d'alguns carrers i el del pati d'algunes cases havia inclòs un traçat

de xarranca. Hi ha d'altres interpretacions que diuen que el traçat de la xarranca té un significat de carta geogràfica i representa el món conegut pels fenicis, els seus introductors al nostre continent.

13 de desembre Santa Llúcia

És costum guarnir el pessebre el dia de Santa Llúcia. Els que són molt devots, però, no ho fan fins a la nit de Nadal, després de tocadetes les dotze, ja que consideren irreverent muntar el quadre del naixement de Jesús abans que hagi succeït. En qualsevol cas, el pessebre se sol mantenir fins a la Candelera- 2 de febrer-. Hi ha qui guarneix grans pessebres amb pretensions

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

arqueològiques i artístiques, que solen ser molt admirats. Abans, anar a visitar pessebres havia constituït una activitat pròpia d'aquest temps, i el pessebrista se sentia molt orgullós de poder ensenyar la seva obra al màxim nombre de gent possible. El pessebrisme com a manifestació d'art popular va acabar organitzant-se i van aparèixer diferents associacions de pessebristes entre els quals es feien concursos. Encara avui a molts pobles de Catalunya continuen existint aquestes associacions que durant aquests dies de l'any munten monumentals pessebres, veritables obres d'art escenogràfic. Recomanem gaudir en aquest cas dels mateixos i dels pessebres vivents que es realitzen a les terres de Lleida, per a viure i gaudir encara més de les festes de Nadal.

Els pastorets

Igual que altres celebracions de la resta de l'any, el Nadal té la seva representació dramàtico-popular, que en aquest cas pren dues formes, una de culta, El Cant de la Sibil·la, i una altra de popular, Els Pastorets. Secularment, els pastors baixaven de les muntanyes vestits amb les seves millors gales pastorívols: samarra de pell d'ovella peluda, calces i piteus, esclops ben pintats de vermell, i barretina enflocada. Hi havia el costum que portessin un xai, força garnit, amb una esquella ben grossa penjada al coll i una candela a cada banya per assistir a la missa del Gall i cantaven a l'església; més tard, van passar a representar escenes dialogades, i finalment, la representació va sortir del temple i va passar a l'escenari. Els Pastorets vénen a ser una mena de retaule on es conjuguen els costums hebreus de l'època de l'Evangelí amb els costums catalans per tal d'oferir al públic un quadre prou proper del naixement de Jesús i tota l'atmosfera que l'envolta. La lluita entre el Bé i el Mal representada per l'enfrontament entre l'Àngel i el Dimoni, dona a la simple escenificació religiosa una emoció addi-

cional que fa la delícia dels infants.

Les estrenes o “aguinaldos”

El costum de felicitar aquests dies els poderosos per obtenir llur favor és molt antic, ja que es practicava profusament a l'Edat Mitjana. Els senyors havien de respondre als bons desigs dels seus servents amb algun present – les estrenes-. Aquest costum secular és el fonament de les felicitacions nadalenques dels menestrals i empleats dels serveis públics- carter, escombriaires, vigilants, fanalers, repartidors, cobradors, cambrers, aprenents, etc.-, els quals acostumaven a passar per les cases uns dies abans de Nadal per donar una acolorida targeta amb una simpàtica dècima de bons auguris; com a contrapartida era obligat donar-los les estrenes. Aquest costum va arribar a ser tan extens i eren tants els que passaven a cobrar-se les estrenes, que la gent va acabar per no voler saber res de felicitacions. “No s'admeten felicitacions” deia un cartell que va popularitzar Santiago Rusiñol.

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

L'àpat de Nadal

La celebració del naixement de Jesús – del solstici d'hivern- amb un àpat familiar solemne sembla que és un costum antiquíssim que podem fer remuntar a les cultures més primitives, on l'àpat tenia un caràcter tribal.

Aquesta actuació social, hom la justifica per la pervivència de la creença que una taula abundant, amb el bestiar sacrificat en honor de la divinitat- el porc, el gall- afavorirà l'any natural que comença. L'àpat de Nadal reuneix al voltant de la taula familiar avis, pares i néts. Després del ritu del menjar copiós, entre aquestes tres generacions coexistents s'acostumava a establir un diàleg mitjançant el qual els més vells

traspassaven als més joves el seu cabal de coneixements. Encara avui, en què les vies de transmissió de coneixements són unes altres, les llargues tertúlies del llevant de taula de Nadal sovint esdevenen una interessant exposició de les experiències dels més vells.

I qui no relaciona el Nadal amb les neules i torrons? Són els dolços més característics de les diades nadalenques. Antigament, les parades es posaven la vigília de la Puríssima, perquè la Mare de Déu pogués fer el miracle de portar-los a cada casa. Els torrons típics són els fets amb fruites seques del temps- ametlles i avellanes torrades- lligades amb sucre i mel. A partir d'aquests elements n'han sortit totes les variacions tradicionals: massapà, Xixona, Agramunt, Alacant... Actualment, però, la xocolata, els ous, el coco, les fruites confitades i els licors són alguns dels components de la gran varietat de torrons que es llancen al mercat per aquestes dates nadalenques. Les neules són fetes amb farina sense llevat, sucre i mel. Abans, a més d'enrotllades, se'n feien de planes, i s'havien fet servir per a guarnir l'església durant la Missa del Gall. Al final

de la missa eren repartides entre els fidels enmig de gran xivarri.

Font: Festes i Costums dia a dia, Calendari de la cultura tradicional viva segons Joan Amades. Edició de Jaume Matas i Tort AMADES. Barcelona, 1991. Premsa Catalana - Diari AVUI

Cuina històrica catalana

LA DIETA, DES D'ARNAU DE VILANOVA I EL QUIXOT

Les preocupacions dietètiques han existit sempre, si més no entre els rics.

LA SALUT I L'EXCÉS

Aprés doctrina general, (covinent) cosa és parlar especialment de les coses qui ls cors (cossos) nodrexen, e dels remeys qui poden haver si (no) són rebutz axí con deuen. Entre les altres coses, primerament direm dels menyers;

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

après, dels boures (beures) (Arnau de Vilanova, Regiment de Sanitat). Come poco y cena más poco, que la salud de todo el cuerpo se fragua en la oficina del estómago. (Cervantes, Quixot, 2ª part, Cap. XLIII)

La preocupació pel menjar i la salut no és un tema només d'actualitat, tot i essent-ho: sempre han tingut bec les oques, dels grecs clàssics a l'Edat Mitjana. Arnau de Vilanova hi fa, segurament, l'aportació més important, a través del seu Regiment de Sanitat i altres obres de caire mèdic i fins sexològic. El raonat consell que Cervantes- que boig esdevé lúcid, bo i idealista- dona a Sancho Panza, a punt d'esdevenir governador de l'Insula Baratària ens inse- reix, doncs, en el que, molt abans, s'havia escrit en català. En el Quixot, en efecte- per tancar el cercle- s'hi reflecteix un gran interès per la relació entre menjar i salut,

fent-se ressò d'una de les preocupacions bàsiques del seu temps, com ho mostren les obres mèdiques que es dedicaven a aquest tema. Donant, això sí, al concepte de salut un sentit ampli, que inclou la bellesa o aspecte del cos (estil enfront d'obesitat), la potència genèsica i l'afany de longevitat. És, des d'aquesta perspectiva, una de les preocupacions més universals, en el temps i en l'espai: caracteritza de forma gairebé compulsiva la cuina xinesa, forma part del patrimoni clàssic greco-romà, és objecte de diverses publicacions de la medicina àrab i jueva i informa les preocupacions de l'Edat Mitjana i, naturalment, de l'època moderna.

Per documentar aquest tema en el Quixot hem d'acudir a fonts catalanes. Baldament els llibres d'història i alimentació en castellà ens parlin d'un tal "Arnaldo de Villanova" (o Villanueva; de fet va dedicar un obra, el Liber vitae a Gonzalo Rodrigo, cardenal de Toledo) i els francesos d'un Arnaut de Villeneuve (era professor de la Universitat de Montpeller) hem de suposar que es refereixen a un metge i dietista anomenat Arnau de Vilanova que, fins que no

es demostrí el contrari, va escriure en català i en llatí (s. XIII-XIV). També el podrien reclamar els italians: es va estar un temps al monestir cistercenc de Casanova redactant (primers anys del XIV) el Breviarium practicum, i és nomenat metge pontifici el 1300, i com a tal està al servei de Bonifaci VIII, Benet XI i Climent V. També va ser dietista de reis: de Jaume II de Catalunya-Aragó- el seu gran protector- i de Robert de Nàpols (1309). Entre les innumbrables obres que se li deuen, també se li atribueix De coitu. De la seva immensa obra escrita ens interessen especialment els regiments de sanitat- veritables tractats d'higienes alimentària i dietètica-, aplegats en una edició unificada anomenada Escrits mèdics.

CERCLE CATALÀ D'HISTÒRIA

Aquests regiments de sanitat parteixen d'una tradició clàssica, després empeltada amb la cultura àrab. Els consells d'Arnau de Vilanova són d'una sorprenent modernitat, ja que en parlar del menjar ho fa amb relació a paràmetres estacionals (com si prefigurés la importància de les vitamines) i d'altres que l'acompanyen, com l'exercici, dormir convenientment una vida sana, etc. Ha interessat els dietistes i escriptors com Eliana Thibaut-Comelade, de la Catalunya Nord, que li ha dedicat algun treball. Amb la seva autoritat mèdica- la primera a Europa tret dels àrabs- avala el que diu don Quixot a Sancho Panza: (La quantitat del menjar quehom raeba). Encara deu ésser lo menjar en tal guisa amesurat, que el ventre no.n sia agreuyat per inflament.. axí nou si no és atempradament és raebut. Ho podem transcriure així: (“la quantitat de menjar que hom rep). El menjar ha de ser de tal forma mesurat de tal manera que el ventre no en sigui perjudicat per inflament...ja que fa mal si no és pres amb moderació”)- es a dir, que coincideix, gairebé punt per punt, amb els consells de don Quixot. La dietètica –o, com es deia en català medie-

val, “lo regiment (règim) de la vida”-no és, com hem dit, una preocupació actual, sinó de totes les èpoques- tenim abundant documentació de la Grècia antiga- naturalment, entre la gent benestant. Afecta, com he dit, no solament la bondat, idoneïtat i quantitat dels aliments- que influeixen en la salut i l'aspecte-l'obesitat, particularment-, sinó també la potència sexual i la longevitat

Jaume Fàbrega

Font: Bloc BONA VIDA

<http://blocs.mesvilaweb.cat/jaumefabrega>

Eva Sans

Cap de recerc

del Cercle Català d'Història